

BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARIDA ESTETIK DIDNI SHAKLLANTIRISH OMILLARI

Dilshod Majidov

*JDPU “Pedagogika-psixologiya, musiqa yo'nalishlarida
masofaviy ta'lim” kafedrasida o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada musiqa ta'limidagi o'quvchilarni badiiy-estetik tarbiyalashning o'ziga xosliklari, bolalar tarbiyasida estetik didni, musiqani shakllantirish, milliy musiqa san'atimizning yoshlar tarbiyasidagi ro'li yozilgan.

Kalit so'zlar: Pedagogika, musiqa, tarbiya, maqom, san'at, estetik did, mumtoz musiqa, ta'lim – tarbiya, estetik madaniyat.

Respublikamizda ta'limni milliy asoslarda shakllantirishda xalqimizning milliy madaniyati, qadriyatlariga ustuvor ahamiyat berildi. Natijada milliy madaniy qadriyatlar tizimida muhim mavqeiga ega bo'lgan xalq musiqa ijodiyotini ta'lim-tarbiya jarayoniga keng tadqiq etish imkoniyatlari yuzaga keldi. O'zbekistonda milliy madaniyatimizni o'ziga xosligini tiklash umumta'lim maktablarida yoshlarni badiiy tarbiyalash va kamol toptirish hamda hozirgi kunimizni to'laroq idrok etish uchun eng avvalo tariximizni yaxshi bilmog'lik hisoblanadi. Musiqa san'atining bu kabi imkoniyatlari yangi avlodni tarbiyalashda, ularning barkamol bo'lib yetishishlarida o'ziga xos takrorlanmas manba bo'lib xizmat qiladi. Xalqning tarixi, madaniyati, yashash tarzini o'zida mujassamlashtirgan xalq musiqasini yosh avlod qalbiga, ongiga qanchalik erta singdirilsa bu jamiyat uchun ham va shu jamiyatning ertangi bunyodkorlari uchun ham shunshalik foydalidir. Chunki, har bir yangilik, tarixiy bog'lanish orqali amalga oshiriladi. Barcha fanlar qatori musiqiy ta'limda ham davlat ta'lim standartlarini joriy etilishi milliy musiqiy meroslardan to'laqonli foydalanish imkonini beradi. Bular ommaviy xalq kuyi va qo'shiqlarida, xonanda va sozandalarning ijodiy faollari, maqom, shashmaqom, folklor, dostonlar va bugungi zamonaviy musiqiy faoliyatida o'z aksini topdi. Musiqa ta'limidan, davta ta'lim standartlari asosida yangi ta'lim mazmuni o'qituvchilarning musiqiy bilim va malakalari bilan birga ularda kuzatuvchanlik, xotirani mustahkamlash, obrazli tasavvur qilish, ijodkorlik, mustaqillik, tashabbuskorlik, badiiy va musiqiy did kabi hislatlarini rivojlantirishni ta'minlaydi. Demak, yosh avlodni yetuk qilib tarbiyalashda «Musiqa madaniyati» darslarini axloqiy-estetik tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ulardagi go'zallikka bo'lgan his-tuyg'ularini o'stiradi, musiqa san'atiga mehr-muhabbat, qiziqish uyg'otadi. Umumta'lim maktablarida boshlang'ich sinflarda musiqa darslari boshqa fanlar darslaridan o'zining badiiyligi, qiziqarliligi va bolalarda ko'proq ijodiy zavq, emotsional tuyg'ular va obrazli kechinmalar uyg'otishi bilan ajralib

turadi. Musiqa, ayniqsa, bolalarning aqliy va axloqiy rivojlanishiga katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Musiqa tarbiyasiz bolalarda aqliy tarbiyani yetarli darajada bajarib bo'lmaydi. (V.Suxomlinskiy)Shuning uchun musiqa darslari, eng avvalo, tarbiya darsidir. Badiiy tarbiyaviy uning mantiqiy mazmunidir. Shu boisdan predmetimiz “musiqa o'qitish metodikasi” emas, balki “musiqa tarbiyasi metodikasi” deb ataladi.

Musiqa madaniy hayotimizdan muhim o'rin olgan va inson shaxsiyatining kamolotga yetishida muhim o'rin tutadigan san'at turi bo'lishi bilan birga ijtimoiy siyosiy va tarbiyaviy xarakter kasb etadi. O'sib kelayotgan avlodni milliy ma'naviy ruhda tarbiyalash, ularda milliy qadriyatlarimizga ongli munosabat tushunchalarini shakllantirish hamda milliy musiqani o'rganishning o'rnini va ahamiyatini yoshlarga tushuntirish asosiy vazifamizdir. Ongni, tafakkurni, dunyoqarashni o'zgartirmasdan turib, ma'rifat sivilizatsiyasiga erishib bo'lmaydi. Mustaqillik yillarida uzliksiz ta'lim tizimi muassalarida o'tiladigan barcha musiqa fanlari mazmuni ham milliy istiqlol g'oyasi asoslari, hozirda maktablarda tarbiya fani negizida qaytadan shakllantirilayabdi. Bo'lajak musiqa fani o'qituvchisi estetik madaniyatini rivojlantirishda madaniyat va san'at asarlarini tushunishni, his qilishni, bu borada o'z estetik pozitsiyasiga ega bo'lishni taqozo qiladi. Buning mohiyatini katarsis hodisasi orqali ochib berish mumkin. Katarsis qadimgi yunoncha *kátarzis* - "yuksalish, poklanish, davolanish" ma'nolarini anglatadi va bu aksariyat hollarda san'at orqali hissiy ko'tarinkilik kasb etish, axloqan yuksalish, ichki ziddiyatlardan forig' bo'lish, yomon his tuyg'ulardan bo'shanish, qutulish, poklanishni anglatadi. Shuningdek, bu tushuncha insonga turli xil omillar ta'sirini yengillashtiradigan, tozalaydigan va jozibador ta'sir ko'rsatadigan jarayon va natijani anglatadi. Estetika tarixida san'atning insonga estetik ta'siriga katta e'tibor berilgan bo'lib, diniy ma'noda (hissiy tajribalar orqali ruhni tozalash), axloqiy (inson ongini ko'tarish, his-tuyg'ularini jalb qilish), fiziologik (kuchli hissiy stressdan keyin yengillik) va tibbiy vosita sifatida talqin qilingan. Aristotelning fikriga ko'ra, san'at odamni junbushga soladi, rahm-shafqat va qo'rquvni uyg'otib, tomoshabinni asarda ko'tarilgan g'oyaga hamdard qiladi va bu bilan uning qalbini poklaydi, ko'nglini ko'taradi va tarbiyalaydi. Boshqacha qilib aytganda, katarsis ruhni turli ta'sirlardan tozalovchi estetik tajribaning mohiyati va samarasini bildiradi. Aristotel musiqaning tarbiyaviy va poklovchi ahamiyatini ta'kidlab, musiqa tufayli odamlar "zararsiz quvonch"ni boshdan kechiradilar va halovat topib, yomon ta'sirlardan tozalanadilar, deydi. Pedagogik fanlarni o'qitish jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining estetik madaniyatini rivojlantirishga doir quyidagi ko'rsatkichlarni belgilash maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz. Bular: motivatsiya; bilim; intellektual-ijodiylik; amaliy; faoliyatni go'zallik qonunlari asosida tashkil qilish; milliy estetik qadriyatlarni anglash; katarsis orqali o'z-o'zini takomillashtirib borishdir. Bularning natijasida bo'lajak boshlang'ich o'qituvchi

shaxsiga xos estetik sifatlardan estetik bilim va taassurot olishga ishtiyoqmandlik; estetik qadriyatlarni baholash, qadrlash va anglash, kundalik hayot va kasbiy faoliyatga estetik talablarni joriy etish; estetik ijodiy-pedagogik faoliyatga qiziquvchanlik rivojlanadi. Yuqoridagilardan tashqari, bo'lajak musiqa o'qituvchilarida estetik bilim, (estetik tushuncha, estetik did, tasavvurlar, qonuniyatlar, kategoriyalar, estetik qadriyatlar, estetik faoliyat, talab, ehtiyoj, tafakkur, taassurot, zavq, shavq, muloha, munosabat va baholash); go'zallikni emotsional tasavvur qilish bevosita, erkin emotsional his qilish, estetik ob'ektni munosabatini belgilash; estetik faoliyatga layoqatlik, nafaqat estetik zavq olish, baholash, balki o'z mehnati bilan estetik tasavvur uyg'otish, faol pedagogik faoliyat ko'rsatish, tasavvur va layoqatni shakllantirish; estetik qadriyatlarga yo'naltirish, bular: ob'ektning estetik qiymatini belgilash va uning ahamiyatini mantiqiy asoslash; estetik-ijodiy quvvat o'qituvchi ishida innovatsiya, uslub va ijodiylik; estetik-pedagogik faoliyatga qiziqish uyg'otish bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining estetik madaniyatni egallashga bo'lgan talab va ehtiyojlarning orttirilishiga erishilib, ularning estetik didini oshirish muhim hisoblanadi. San'at insonning tarbiyasida juda muhim o'rin tutadi. Musiqa tarbiyasi bo'yicha xalqaro jamiyatning IX konferensiyasida uqtirilganidek, san'at insonning ma'naviy dunyosiga chuqur ta'sir ko'rsatib va o'zining har qanday faoliyat sohasida, har qanday kasb-korida zarur bo'ladigan ijodiy qobiliyatlarini namoyon qilishda yordam beradi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining yangidan yaratilgan musiqa fani bo'yicha o'quv dasturi va darsliklariga kiritilgan milliy musiqa ijodiyotiga mansub kuy, qo'shiqlar sirasida bolalar qo'shiqlari, estrada qo'shiqlari, xalq qo'shiqlari salmoqli o'rin tutadi. Bolalar va xalq qo'shiqlari o'z ifodaviy mazmuniga ko'ra qudratli tarbiyaviy kuchga ega bo'lgan san'at hisoblanadi. Musiqa madaniy xayotimizda keng o'rin tutgan va inson shaxsiyatining shakllanishda muhim ro'l o'ynaydigan san'at bo'lib, eramizdan oldingi IV asrdanoq grek faylasufi Platon shunday degan edi: “Eng katta tarbiyaviy omil musiqiy san'atda emasmikan, zeroki ritm va garmoniya xammadan ko'proq shu vaqtda qalbgacha chuqur yo'l topadi va salovat baxsh etib, uni ko'rkam qiladiki, agar tarbiya to'g'ri yo'lga qo'yilgan bo'lsa: aks xolda uning teskarisi bo'lib chiqadi”. Uning shogirdi Aristotel Aflatun komil ishonch bilan mazkur fikrni quvvatlaydi “musiqa kishi ruhini ahloqiy tomoniga ma'lum darajada ta'sir etadi, shunday ekan u yoshlarning tarbiyalaydigan predmetlardan biri bo'lib xizmat qilmog'i lozim”. Sharqning buyuk allomalari musiqaning shaxs kamolotiga juda buyuk baho berishganliklari bejiz emas. Milliy madaniyatimiz bobokaloni Abu-Nasr al-Farobiy esa musiqaning shaxs shakllanishiga a'niq ta'sirini quyidagicha bayon etadi: “Bu fan tanning sog'ligi uchun ham foydalidir. Forobiyning iyqo' ta'limoti keyinchalik alloma Ibn Sinoning «Kitob ash-shifo», «Kitob un-najot» va «Donishnoma» ilmiy asarlarida rivojlantirilgan. Musiqa inson ruhi va aqliy rivojiga bebaho ta'sir o'tkazadi. CH. Darwin umrining oxirlarida

quvvai xofizasi (xotirasi) va fikrlash qobiliyatining pasayishidan shikoyat qilib yozadi. “Agar menga ikkinchi bor dunyoga kelish nasib bo‘lganda edi, endigi xayotimda loqaq xaftada bir marta bo‘lsa xam, bir necha she‘r o‘qishni va bir necha musiqa asari tinglashni o‘zimga qoida qilib olardim”. Musiqa kishi xissiyotini ayniqsa emotssional, estetik xissiyotini aktiv rivojlantiradi, zero ki, xaqiqatni anglash kishilik emotsional xissiyotsiz bo‘lmagan, bo‘lmaydi va bo‘lishi xam mumkin emas” Bas shunday ekan musiqa kishining ruhiga aktiv ta‘sir etadi uning axloqiy estetik qiyofasining shakllanishida muxim rol’ o‘ynaydi. Bobomiz Sa‘diy aytganidek “Musiqa inson ruhining yo‘ldoshidir”. Shu bois o‘quvchilarda inson ma‘naviy madaniyatining tarkibiy qismi bo‘lgan musiqa ma‘daniyatini tarbiyalash musiqa tarbiyasining bosh maqsadi bo‘lib turadi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘z kasbiga va bolalarga sitqidildan mehr qo‘ygan, yuksak madaniyatli, ijodkor va izlanuvchan ma‘naviy - ma‘daniy dunyoqarashga ega didli shaxs bo‘lmog‘i lozim. Musiqa darsi san‘at darsidir. Maktab hayotida ham boshlang‘ich musiqa o‘qituvchisining faoliyati keng. Sinfdan tashqari musiqa to‘garaklarimi, musiqa tarbiyasi turlarini tashkil etish va boshqarishmi, maktabda musiqa tarbiyasining ommaviy shakllarini uyushtirish ham musiqa o‘qituvchisi zimmasidadir. SHu bilan birga maktabdan tashqari musiqa tarbiyasi o‘choqlari (bolalar musiqa maktablari, pionerlar uyi va saroylari, bolalar teatrlari) bilan aloqada bo‘lish, iqtidorli o‘quvchilarni ularga jalb etish va ularning faoliyatni maktab xayotiga qo‘llash ham musiqa o‘qituvchisining vazifasidir.

Musiqa va qo‘shiqlarda tabiat manzaralari, insonlarga xos xususiyatlar, ijtimoiy munosabatlar, ijobiy psixologik xolatlar xursandchilik yoki aksincha, salbiy xolat g‘am-alam, istirob, tushkunlik kabi hodisalar ifodalanadi. Musiqiy asarlarning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, ular kishilarning ongini o‘stirish, estetik didini oshirib, irodaviy sifatlarini rivojlantirib, hissiyotini boyitishga emotsional ta‘sir ko‘rsatadi. Yuksak mahorat bilan bilan ijro etiluvchi mumtoz musiqa asarlarining barchasi insonda ko‘tarinki kayfiyatni hosil kiladi. Mumtoz asarlarni doimiy ravishda o‘rganib borish o‘quvchilarda haqiqiy san‘at asarlarining qiymatini to‘g‘ri baholash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Musiqa ta‘limi jarayonida o‘quvchilarning tarbiyasi, psixologik xususiyatlari ham intensiv rivojlanadi.

Qo‘shiqlarning g‘oyaviy mazmuni, undagi obrazli holatlar ijrochiga katta ruhiy kuch bag‘ishlaydi va uning tarbiyasini, tasavvurini yanada kengaytiradi. Mumtoz asarlarni tinglash va ularni bevosita ijro etish o‘quvchilarning xotiralarini mustahkamlanishi uchun zarur sharoitni yuzaga keltiradi. Ijrochining ichki ehtiyoji, hoxish-istagi, qiziqishi, bilim darajasi va ijro mahoratiga muvofiq tanlangan asar xotirada yaxshi saqlanishi bilan birga ijroning muvaffaqiyatini ham ta‘minlaydi. O‘rganilgan musiqiy asarlarning sonigina emas, balki ularning sifati talabalarda ijro

tajribasining boyib borishini ta'minlaydi. Ijrochilik tajribasining darajasi o'quvchilarning badiiy didlarining yuksalishiga ijobiy ta'sir etuvchi omillardan biri sifatida kuzga tashlanadi. Mumtoz asarlarning g'oyaviy mazmuni va ohang tuzilishini tahlil qilish, matn va ohang tuzilmalarining jarangdorligi, nozik elementlarni his qilish, murakkab nola va qochirimlarni qiynalmasdan ijro etish hamda asarga xos barcha tafsilotlarni birlashtirib, umumiy xulosaga kelish o'quvchilarda musiqiy-badiiy estetik didning shakllanganlik darajasini yuqori deb baholanishi uchun asos bo'la oladi. O'zbek mumtoz musiqasi rivojlanishida jamiyatni, musiqa ijodkorlarni o'rni hissalarini katta bo'lib, bolalarni tarbiyasida estetik didini dunyoqarashini kenkaytirishda milliy musiqalarimizni o'rni beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Losev AF Qadimgi estetika tarixi: Ming yillik rivojlanish natijalari, jild. II. - M., 1994. - S. 71–89.
2. Egamkulov, O. (2023). JAMOA IJROCHILIGIDA URMA VA ZARBLI CHOLG'ULARINING AHAMIYATI. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(5), 125-128.
3. Aristotel. Poetika / Tarjima. N.I. Novosadskiy. - L., 1927. - S. 119-119.
4. Majidov, D. (2020). O 'ZBEKISTONDA MUSIQA RIVOJLANISHINING ASOSIY OMILLARI. Архив Научных Публикаций JSPI.
5. Makhammatov, A., & Majidov, D. (2020). USING COMPUTER PROGRAMS TO STUDENTS' MUSICAL ABILITY DEVELOPMENT. Journal of Central Asian Social Studies, 1(02), 40-45.
6. Majidov, D. (2020). O'quvchi shaxsining estetik kamolotida xalq qo'shiqlaridan foydalanish imkoniyatlari. Архив Научных Публикаций JSPI.
7. Fayzullaev, E. M., & Majidov, D. (2022). TAKING ADVANTAGE OF UZBEK CLASSICAL MUSIC OPPORTUNITIES FORMING MUSIC TEACHERS ARTISTIC TASTE. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 2022(2), 34.
8. Azimova, D., & Majidov, D. (2023). REGULATORY FRAMEWORK OF TECHNOLOGIES FOR STUDYING READING, MATHEMATICS AND NATURAL-SCIENTIFIC LITERACY THROUGH THE INTERNATIONAL ASSESSMENT PROGRAM FOR ELEMENTARY STUDENTS. GOLDEN BRAIN, 1(11), 229-233.